

NATURVÅRDSPLAN FÖR KVISMAREN

av

Olle Karlsson

Inledning

I samband med att vi på länsarkitektkontoret i vår planeringsverksamhet kom att beröra vissa frågor i Venaviken och Oset kontaktade jag ERIK ROSENBERG. Under samtalen med honom diskuterades även naturvården i Kvismareområdet. Omfattande breddningsarbeten var planerade i Kvismare kanal och då Statens Naturvårdsverk, pådrivet av JAN SONDELL, kontaktade kontoret för att efterhöra synpunkter på kanalgrävningen var mitt intresse för en översiktlig naturvårdsplanering av Kvismaren definitivt väckt.

Då den ekonomiska sidan av frågan löstes genom ett landstingsanslag våren 1968 kunde jag vid sidan av mitt ordinarie arbete påbörja planläggningen. Denna uppsats är en redovisning av huvuddragen i planen, så som de framstår innan arbetet helt har slutförts.

Något om planeringsmetodiken

Med ERIK ROSENBERG som den självskrivne auktoriteten utformas planen i samråd med övriga intressenter och sakkunniga, ornitologer, zoologer, botanister, limnologer, lantbrukare m.fl. De naturvårdande myndigheterna och verken får i sammanhanget inte glömmas. Arbetet omfattar dels en översiktlig inventering av Kvismareområdet, dels ett förslag till den framtida utformningen och skötseln av sjöbottnarna jämte en del angränsande marker.

Inventeringen utgörs av en serie kartor i skala 1:20 000 och omfattar ett drygt 50 km² stort område med Kvismaresjöarna och de närmaste omgivningarna. Varje karta har en kortfattad beskrivningstext och serien behandlar följande:

Berggrunden. En direkt redovisning av tillgängligt geologiskt kartmaterial.

De lösa avlagringarna. Den geologiska kartan från omkring 1870 kompletterad med uppgifter från den nu pågående geologiska kartläggningen av området.

Landskapsbilden. En redovisning av öppen mark, åkerholmar, gles och tät löv- resp. barrskog.

Topografin. Den topografiska kartans höjdkurvor.

Odlingen. En redogörelse för vad som är skog, betesmark, åker och övrig mark.

Biotoperna. Inventeringsområdet uppdelas i stora och något så när enhetliga delområden där det karaktäristiska djurlivet och vegetationen beskrivs översiktligt i en löpande text.

Avsikten med denna kartserie är att med en rimlig arbetsinsats ge en så fyl-
lig beskrivning som möjligt av Kvismaresjöarna och de närmaste omgivningarna,
dels för att i någon mån ha som underlag för de planerade naturvårdsåtgärderna,
dels för att kunna ge en överskådlig information om hur Kvismareområdet ser ut
och vad det innehåller. Det sistnämnda är inte minst viktigt med hänsyn till be-
rörda myndigheters möjligheter att ta ställning till såväl utformningen av områ-
det som de ekonomiska insatserna.

I inventeringsområdet ingår som primära naturvårdsobjekt den västra sjöbott-
nen (f.d. V. Kvismaren), Öns betesmarker mellan järnvägsbanken och landsvägen,
Öby kulle, den östra sjöbottnen (f.d. Ö.Kvismaren) med Fågelsjön, Lövkullen, Fru-
holmen, Killingen och delar av skogen mot Fiskinge samt Sörön. Inom detta primär-
område kommer i första hand de naturvårdande årgårderna att sättas in, inklusive
ett avsättande som naturreservat om det skulle visa sig lämpligt. Inom Örebro Bi-
ologiska Förening diskuteras redan nu en framställning till länsstyrelsen om att
Sörön skall avsättas som naturreservat.

K a n a l b r e d d n i n g o c h i n v a l l n i n g a r

För att lösa problemet med de återkommande översvämningarna av åkermark i
Kvismaredalen har en plan utarbetats för breddning av Kvismare kanal. Detta ären-
de ligger f.n. hos Kungl. Maj:t sedan Vattendomstolen behandlat frågan och till-
styrkt företaget under förutsättning att Kungen medger dispens från vattenlagens
krav att båtnaden skall överstiga kostnaden. Avgörandet kommer antagligen omkring
årsskiftet 1968/69.

Synemännens utlåtande inleds med följande: "Företaget avser att genom ut-
vidgning av Kvismare kanal från Hjälmaran till Almbro medföra sänkning av hög-
vattenstånden för att därigenom bereda möjlighet till bättre torrläggning och
brukning av vattenskadade marker." - - - "Torrlägningsåtgärderna i Kvismaredalen
föreslås utförda i en första etapp genom utvidgning av Kvismare kanal för sänk-
ning av högvattenstånden samt möjliggörande av att i en andra etapp utföra ett
antal lokala invallningar utan att därigenom skada kan uppstå genom höjning av
högvattenstånden pga. magasinsbortfall. De förutvarande sjöarna Östra och Västra
Kvismaren skall lämnas i det närmaste oberörda varigenom möjlighet finnes att
tillgodose naturvårdsintresset".

För Kvismaresjöarnas del innebär detta att kanalen kommer att få en bredd
på ca. 35 m och att det normala högvattenståndet beräknas bli sänkt med 30 - 40
cm. Trots denna relativt kraftiga sänkning stannar det beräknade normalhögvatten-
ståndet på en nivå som täcker hela sjöbottnarna. Medelvattenståndet kommer inte
att påverkas. Sedan kanalbreddningen kommit till stånd kan de lokala invallnings-
företagen utföras för att en fullständig och ändamålsenlig torrläggning av åker-
markerna skall kunna erhållas.

De skisserade invallningsföretag som berör sjöbottnarna omfattar en vall

från Öknamaden till Hidingstabäcken efter V. Kvismarens nordsida och en vall efter hela sydsidan mot Nynäs ägor fram till landsvägsbron vid Öby kulle. Dessutom finns en vall upptagen från landsvägsbron till hammarladan och från denna österut till fiskingskogen. Vallen efter Ö. Kvismarens nordsida är redan utförd och någon vall vid Fiskinge räknar man med inte skall behövas.

Av dessa invallningsföretag kommer den efter V. Kvismarens nordsida sannolikt inte till stånd på grund av dålig lönsamhet och detsamma gäller förmodligen vallen från hammarladan och österut. En vallsträckning efter V. Kvismarens sydsida förbi landsvägsbron och ned till hammarladan planläggs f.n. i stort som fig. 2 visar. Ett mindre intrång på den gamla sjöbottnen vid Nynäs betesmarker längst i väster diskuteras och dessutom är vallsträckningen mellan kanalen och hammarladan ännu inte färdigutredd. Av ekonomiska skäl ville lantbruket lägga vallen efter Hammarkanalens. Under sommaren 1969 kommer troligen den formella behandlingen av denna invallning att slutföras och tidigast 1970 - 71 kan vallbyggnaden påbörjas.

P r e l i m i n ä r n a t u r v å r d s p l a n

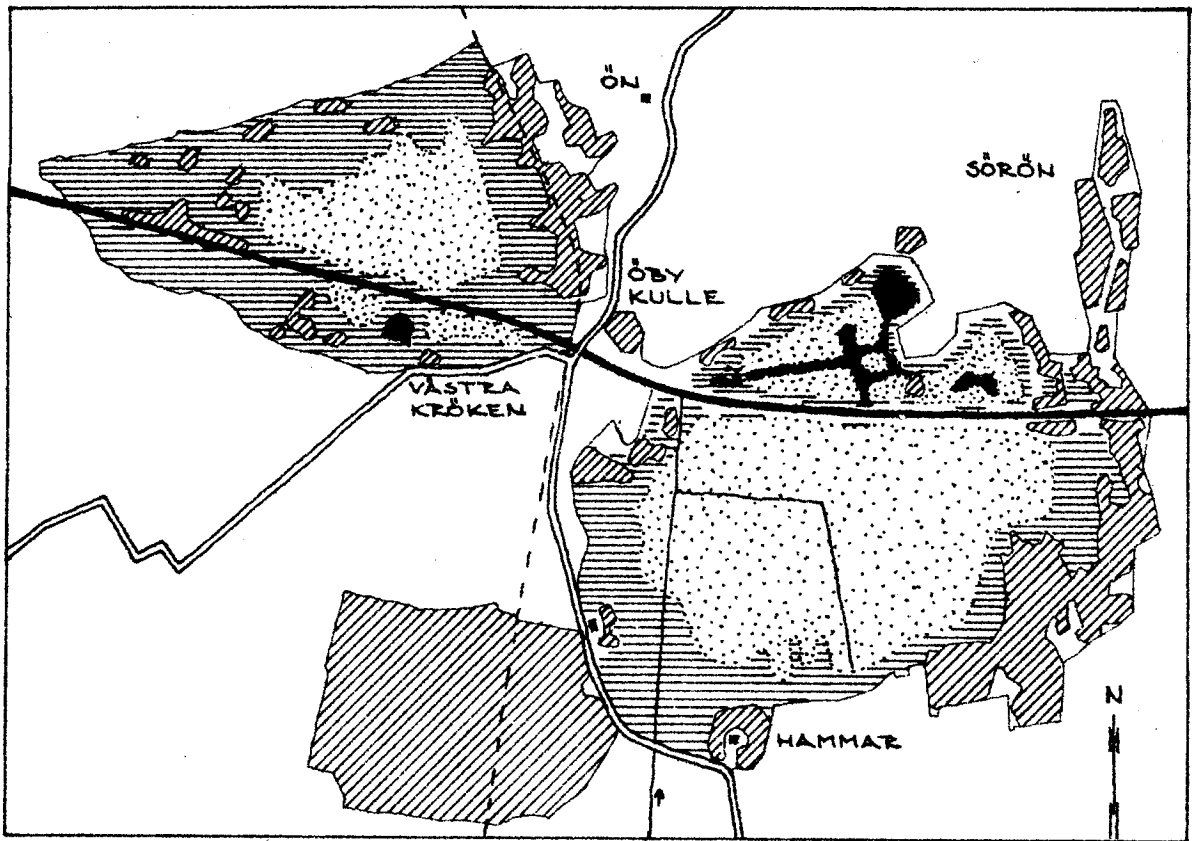
Fig. 1 visar områdets nuvarande utseende och den framtida utformningen av sjöbottnarna framgår i grova drag av fig. 2.

Sjöar. Med relativt enkla medel kan en fågelsjö iordningställas mellan Hidingstabäcken och järnvägsbanken i V. Kvismaren. De massor som uppläggs i samband med kanalbreddningen kan utformas som en vattenkvarhållande vall i likhet med den i Fågelsjön och för vallen efter Hidingstabäckens östsida kan erforderliga massor tas så att man samtidigt får en breddning av bäcken. Vattenytan i den uppdamda sjön bör ligga så högt som det tekniskt är möjligt, med en strandlinje som följer järnvägsbanken och där de trädbevuxna moränbackarna skjuter ut som uddar och holmar i sjön. I det sydöstra hörnet kan kanske med hjälp av en schaktmaskin en vegetationsfri strand skapas samtidigt som en grupp mindre, vattenomflutna öar iordningställs.

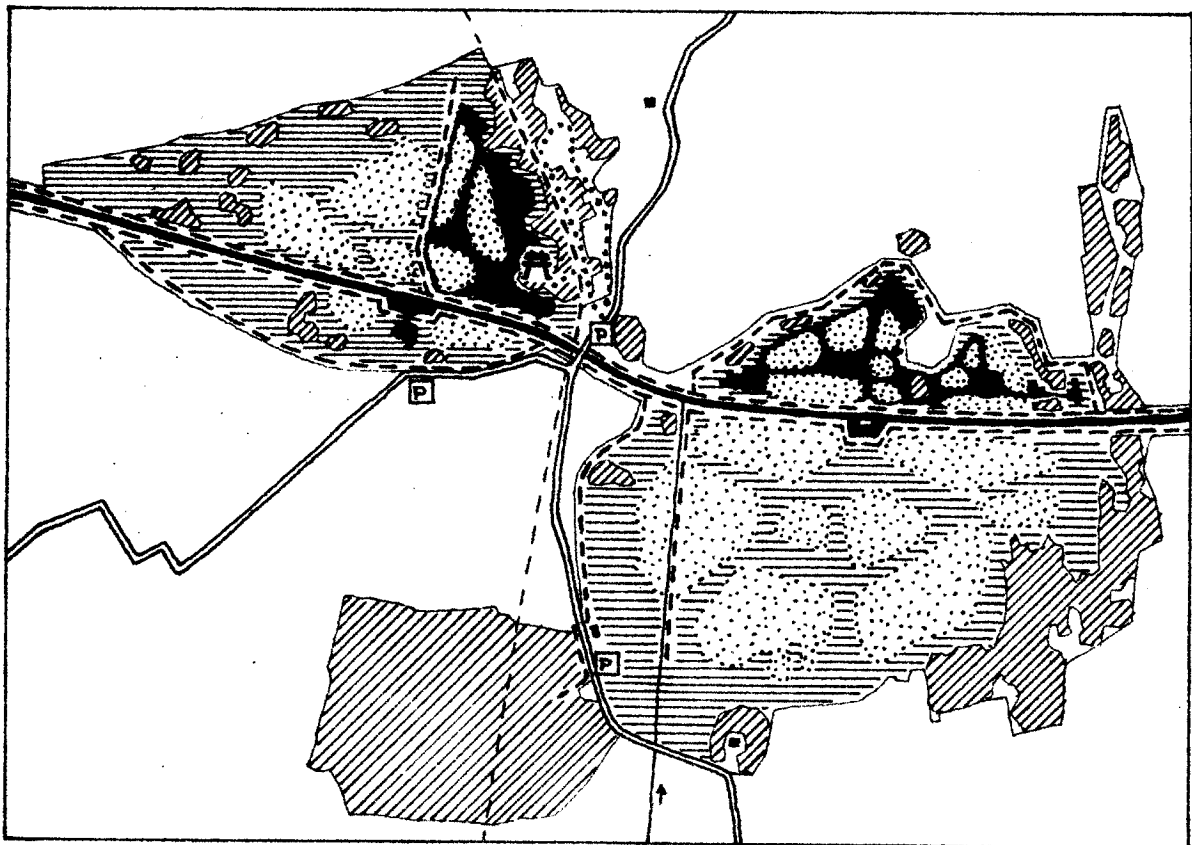
Särskilda utvidgningar av kanalen planeras, en i Östra och en i Västra Kvismaren för att få större fria vattenytor i samband med islossningen i kanalen.

För att möjliggöra en bättre syresättning i Fågelsjön utökas denna mot öster så att Djursbäckens vatten pumpas in i sjön i stället för som nu ut i kanalen. De båda fågelsjöarna kommer sedan att kräva en regelbunden skötsel där man genom vasslätter och andra åtgärder i vattenområdena får den mängd och sammansättning av vegetationen och det lägre djurlivet som bildar de bästa livsbetingelserna för ett rikt fågelliv. Det är ett mål på lång sikt, men en del av kunskapsunderlaget finns redan, bl.a. genom arbeten vid Limnologiska Institutionen i Lund.

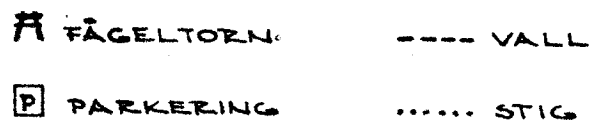
För bladvassreglering finns f.n. ett antal pontongående och en amfibiegående slättermaskin, där de förstnämnda slår från några dm till drygt 1,5 m under vattnet och där den sistnämnda går på sumpmarken och slår några cm över denna.

Figur 1. Karta över sjöbottnarnas nuvarande utseende.

Figur 2. Utformningen av sjöbottnarna enligt planförslaget.

Eventuellt kommer Arbetsmarknadsstyrelsen att skaffa en amfibiegående vasslättermaskin som skall användas i Örebro län för att sysselsätta friställd arbetskraft med sådana objekt som kan anses vara av allmänt intresse, vilket man onekligen kan hävda att Kvismaren är.

En plan för slätter av bladvass upprättades på försommaren 1968 för Fågelsjön, en del av V.Kvismaren och för ett område i Ö.Kvismaren söder om kanalen. I Fågelsjön slås främst redan besprutad vass och därefter öppnas två större vattenytor centralt i vassfälten öster och väster om Notholmen och vissa siktrännor tas upp mellan dessa ytor och land. Notholmen friläggs och även kaveldunsbården runt bladvassen slås om det är möjligt. I V.Kvismaren görs en del öppningar i det vassfält som ingår i den blivande sjön och därutöver slås om möjligt området mellan vassen och järnvägen. På prov har några slätterytor tagits med i bladvassfältet i Ö.Kvismaren söder om kanalen. Slätter av kaveldun m.m. har föreslagits vid Hammarkanalen och i djuphållet vid Västra kröken.

Våtmarker. För att säkerställa ett decimeterdjupt vatten även under sommaren i de övriga delarna av sjöbottnarna läggs schaktmassorna, som upptages i samband med kanalbreddningen, på ett sådant sätt att en lång vall bildas längs kanalen. I Ö.Kvismarens stora vassfält skulle man i så fall slå ett system av kanaler med inslag av öppna ytor av varierande storlek.

På sikt skulle Ö.Kvismaren söder om kanalen sannolikt kunna utformas som en enda, uppdämd sjö med Hammarån som huvudtillflöde och med bräddavlopp efter kanalen. Under sådana förhållanden återskapas genom slätter den stora, vassomgärdade vattenyta som fanns i den forna Ö. Kvismaren.

Betesmarker. Efter slätterns upphörande en bit in på 1930-talet hölls viktiga delar av sjöstränderna i stånd genom bete, men under de senaste åren har denna 'landskapsvård' upphört inom stora områden av sjöbottnarna och angränsande marker.

Utöver Nynäs marker söder om kanalen och Öns hagar öster om järnvägsbanken betas f.n.runt V.Kvismaren bara ett litet område vid Hägersta. Runt Ö.Kvismaren har allt bete upphört med undantag av ett mycket litet område norr om Kvinnersta.

Den utarmning av värdefulla biotoper som nu pågår måste på något sätt hejdas och har jordbruket inget intresse av saken måste naturvården inom de värdefullaste områdena klara problemen, t.ex. genom markinköp och arrendeupplåtelse eller genom direkta arbetsinsatser och ekonomiska bidrag. På mindre områden kan en årligen åkerkommande gräsbränning eventuellt lösa problemen men för huvuddelen av markerna synes ett fortsatt bete f.n. vara den enda utvägen. Vid en angelägenhetsgradering kommer hammarkerna i första hand och därefter hela norra sidan av V.Kvismaren. Åslaholmen kan möjligen brännas, i annat fall måste ett återupptaget bete ses som mycket angeläget även där. Den betesdrift som pågår vid Nynäs, Hägersta, Ön, Sörön och Kvinnersta är av mycket stort värde och bör på inget ställe upphöra. Vid Fiskinge har betet nyligen upphört men de fina hagmarkerna

bör inte heller där tillåtas växa igen.

Anläggningar. Den större allmänhetens utnyttjande av området bör koncentreras till ett fåtal ställen och bland dessa utgör Öby kulle hjärtpunkten. Mellan de två fågelsjöarna planeras där parkering och information om Kvismaren och dess fåglar samt en återställd utsikt från kullen. Därifrån utgår också en märkt strövstig efter järnvägsbanken till Skeppfota kyrka och åter genom Öns betesmarker med backsippklädda moränryggar. Från järnvägsbanken når man dessutom ett fågeltorn på en av uddarna i den nya sjön. Den som vill bör inte hindras från att gå på vallarna från Öby kulle till Källviken eller söder om kanalen till hammarladan, men satsningen på kullen, strövstigen på Öns marker och fågeltornet gör antagligen att de flesta avstår från sådana utflykter. Förutom vid Öby kulle föreslås en parkering vid Västra kröken resp. hammarladan och på båda ställena skall det finnas möjlighet att gå ur bilen för att se eller lyssna.

S l u t o r d

Huvudsyftet med naturvårdsplanen för Kvismaren är att så tidigt som möjligt klarlägga målsättningen, prioriteringen och huvudlinjerna för naturvårdsarbetet. Avsikten är dessutom att man inom ramen för de angivna intentionerna fortlöpande skall kunna revidera planen för att anpassa den till i framtiden aktuella förhållanden och ökad erfarenhet.